

N A Š D A L J N I B L I Ž N J I S V E T

Ciril Bergles

ZLOČIN SE JE ZGODIL V GRANADI

(Ob 60-letnici smrti Federica Garcíe Lorce)

*Videli so ga iti med puškami
po dolgi poti,
odhajal je na mrzlo polje
z zvezdami ranega jutra.
Ubili so Federica,
ravno ko se je zbujalo jutro.
Krdelo rabljev
se mu ni upalo pogledati v obraz.
Vsi so zaprli oči
in šepetali: Še Bog te ne reši!
Mrtev se je zgrudil Federico
– na čelu kri in svinec v prsih –
Zločin se je zgodil v Granadi,
pomislite – uboga Granada! – v njegovi Granadi...*

A. Machado

Tragična smrt Federica Garcíe Lorce pred šestdesetimi leti je pretresla svet. Ta simbolična *mlada smrt* je potem postala tema številnih pesnikov tistega časa, od Machada, Albertija do Nerude. In je ostala v zavesti pesnikov, ne samo Španije, vsega svetu, ostala je v zavesti svobodoljubnih duhov, ki se ne morejo sprijazniti z dejstvom, da mora toliko mladih pesnikov končati v smrtnem plesu vojnih norij in ideoloških spopadov našega zmedenega časa.

Kaj se je torej zgodilo v Granadi tistega avgustovskega jutra leta 1936?

*

Federico Garcíá Lorca je gotovo eden med najbolj priljubljenimi pesniki v mirni panorami tega *nemirnega* stoletja, ki počasi ugaša. Njegovi slavi je dosti prispevalo predvsem dvojje dejstev: prvo: njegovi verzi, komaj napisani, so že potovali od ust do ust, od celine do celine, kar se zgodi samo izjemno priljubljenim pesnikom; drugo: njegova prezgodnja in nasilna smrt se je zgodila v trenutku, ko je bila mednarodna politična napetost na višku in se je že oblikovala nacifašistična

fronta (španska državljanska vojna je bila samo *generalka* za veliki svetovni spopad). Mnogi, zlasti onkraj oceana, so se tega zavedali. Omenimo vsaj dva, Scotta Fitzgeralda in Ernesta Hemingwaya. Tudi Lorcova pesem *Žalostinka za Ignaciom Sanchezom Mejiasom* je bila v nekem smislu simbolična: Španija, naseljena s cigani, ki plešejo svoj *flamenco*, ponoreli ob zvokih kitare, in z bikoborci, ki se na rdečem pesku soočajo z *uro resnice*, dežela torej, v kateri v poudarjenih barvah prevladujeta večni človekovi obsesiji: ljubezen in smrt. Ko je vest o umoru Federica obšla Evropo in svet, je ta takoj postala osnova za politično opredelitev prebujenih intelektualcev. Tudi nekaterih slovenskih.

*

Tisto jutro: višnjevo, tako kot vsako jutro ob vznožju Sierra. Skupina ljudi koraka v dolgi vrsti: spredaj žrtvi, za njima oboroženi falangisti. Prehodili so, od osamljene bajte blizu Viznarja, kamor so se zatekali pobegli zaporniki, nekaj sto metrov do kraja, ki se imenuje Fuente Grande. Na desni strani ceste, v smeri Alfacar, je skupina zavila na kamnito polje. Med potjo je Federico malo govoril. Ob njem sta hodili še dve žrtvi. Tople solze so mu tekale po licih. Intel je in roke so se mu tresle. Strah ga je bilo. Tožil je, da ne bo dokončal svojega dela, zavedal se je svoje *mlade smrti*. Potem je nekaj strelav kriknilo v zgodnje jutro. Federico se je nagnil in padel. Ruis Alonso, vodja skupine, je kot zver planil na truplo in izstrelil še dva strela. Nekdo je pozneje pripovedoval, da so falangisti s puškinimi kopiti zmaličili pesnikov obraz in se izživiljali z najbolj nečloveškimi izrazi. Nekaj ur je pesnikovo telo ležalo ob cesti, vzrak. Z glavo nagnjeno v desno, z nepremičnimi očmi, polnimi jutranjega sonca in odsevom zelenja bližnjih oljk. V pokrajini se je dramil žalostni veter. Veter, ki tolikokrat nastopa v Lorcovi poeziji. Truplo so vrgli v enega od številnih jarkov, ki se odpirajo na drugi strani ceste. Vanj so vrgli tudi trupli obeh sotrpinov: nekega natakara in nekega izvoščka. Grob so zakrili in nekdo je nanj, ker je bila prst pomešana s krvjo, naslonil rdečo skalo. Na istem polju so pozneje zagreblili še na tisoče žrtev.

Vest o Federicovi smrti je prispela v Granado precej pozno. In vesti so si nasprotovale. Časopisi so v kratkih noticah objavili, da so ga ubili v Madridu, potem so pisali, da se je to zgodilo v Barceloni. Drugi so te vesti demantirali in zatrjevali, da je pesnik na poti za Južno Ameriko. Medtem so se dogodki prehiteli. Granada je bila zmedena, kot vsa Španija, od toliko krvi in gorja.

*

Preteklo je komaj mesec dni od smrti enega od voditeljev frankizma Calva Sotela in od začetka državljanske vojne. Vsi ti datumi in dogodki so povezani z zadnjimi dnevi življenja Federica Garcíe Lorce.

Šestnajstega julija Lorca zapusti Madrid in se vrne v Granado, da bi skupaj z domačimi praznoval svoj god (osemnajstega julija). Predvsem pa, da pozdravi svoje prijatelje, preden se znova odpravi v New York in Mehiko. Toda Granada je že odmevala od krikov smrti: nasilja, umori, zločini. Kri je tekla v potokih skozi mesto. Državljska vojna se je razrasla v hladnokrvno maščevanje bratov nad brati, sinov nad očeti. Mrtvih niso več šteli. Sovraštvo je premagalo razum, nagon in izbruhi norosti so zavzeli neobvladljive razsežnosti. Evropa je takrat še malo vedela o zločinski blaznosti nacifašizma. Oboroženi Maročani, čete, ki so pozneje sestavljale

caudillevo vojsko, so se izkrcali na španski obali. Nobenega spoštovanja, nobenega dostojanstva: smrt, samo smrt, vsepovsod.

Federico se zateče v hišo bratov Rosales, njegovih intimnih prijateljev, sicer pa privrženih falangistov. Misli, da bo tu varen. Še toliko bolj, ker, daleč stran od politike, prav takrat piše *Razdejanje Sodome*, odrsko delo, ki je ostalo nedokončano. Federico je popolnoma sam. Vsi njegovi prijatelji in najdražji tovariši so daleč od njega: Manuel de Falla je na poti za Južno Ameriko, Fernando de los Rios se zateče na republikansko ozemlje, odkoder kasneje odpotuje v Južno Ameriko, Joaquín Alemañ izgine neznano kam. Šestnajstega avgusta Federico telefonira prijatelju Joséju Carilli. Pravi, da se dobro počuti in da lepo napreduje s svojim delom. Pesnik je zaskrbljen, a njegova zavest, jasna in čista, sprejema razmere v Granadi in Španiji brez preplaha. Pravzaprav se nima ničesar bati. Veseli se vrnitve Rafaela Albertija iz Rusije in pogovora z njim. Politika je zanj manj pomembna od literarnega ustvarjanja, čeprav v vsakem svojem delu govori o svobodi. Ta je po njegovem mnenju ena sama in ima eno samo barvo. V Granadi je Federico silno priljubljen. Granadčani se še spominjajo, kako je ob vrnitvi iz Amerike vse svoje prihranke razdelil revnim. Česa naj se torej boji tako blag človek? Ničesar. Čeprav je smrt prisotna v vsakem njegovem delu, v vsaki pesmi. Temna slutnja, da ne bo dokončal svojega dela, ga stalno zasleduje. V takem občutju je napisal tudi znamenito *Žalostinko za Ignaciom Sanchesom Mejiasom*, pesniško mojstrovino, ki jo lahko razumemo tudi kot pesnikov moralni testament.

Šestnajstega julija se je torej Federico dolgo pogovarjal s prijateljem Carillo. Dan potem je krdele oboroženih mož pod poveljstvom Ruiza Alonsa vdrla v hišo prijateljev Rosales. Pesnikova slutnja se je začela uresničevati. Bila je peta ura popoldne, sedemnajstega avgusta 1936. Nebo je bilo čudne barve, rdečkasto, vijoličasto, krvavo. Bratje Rosales, razen mladega Gerarda, so bili zdoma. Najprej Ruiz Alonso ni hotel pojasniti, za kaj gre. Šele po nekaj minutah je zahteval Federica. Gerardo se je izgovarjal, da je odsoten. Alonso je postal agresiven, vztrajal je, grozil. Očitno je Federica ovadil falangist iz sosednje hiše. Hišo Rosalesovih so obkolili. Gerardo je omahoval, jecjal in se lovil v nasprotja. Ruiz Alonso je razumel, da je igra dobljena, in je spremenil ton. V hišo je dal privedi dvoje uglednih granadskih meščanov in pred njimi je obljubil, da se Federicu ne bo nič hudega zgodilo. Federico, ki je z vrhnjega nadstropja poslušal vse to in verjel tem besedam, je prišel v pritličje, kjer se je vse to dogajalo, in se pustil odpeljati. Vojna je bila v polnem zamahu. Nobene oblasti ni bilo. Vsak je lahko počenjal, kar je hotel. Popoln nered. Vsakdo je imel pravico ubijati. Ozračje v Granadi je bilo težko, zadušljivo. Ubijali so iz čistega užitka in iz obrambe. Prizadevanja bratov Rosales, da bi Federica rešili, so bila zaman.

In osemnajstega avgusta zarana so ga falangisti odpeljali proti kraju Viznar. Skupino je vodil Ruiz Alonso, človek, ki je postal rabelj v tej žalostni zgodbi. Tako je Federico začel svoje poslednje potovanje, s počasnim, resnim korakom, proti večnemu obnebu pesnikov in svobodnih ljudi.

*

In če se je tako nenadoma in nasilno končala življenjska pot tega sijajnega Andaluzijca, je ostala njegova blesteča poezija kot dragocena duhovna zapuščina Španiji in svetu. Pesnik, ki je tistega avgustovskega jutra hodil svojo zadnjo pot, in je tožil, da ne bo mogel dokončati svojega dela, je imel za seboj sijajen pesniški in

dramski opus, ki je nastal iz najglobljih vzgibov španske duše. In je najbrž prav zato postal univerzalen.

Leta 1921 je Lorca objavil svojo prvo pesniško zbirko *Knjigo pesmi*. Sam pesnik jo je označil kot odsev svojih mladostnih vzgibov. Po vsebini in strukturi je to res precej heterogena knjiga. Preveva jo pesnikova stiska, da ne bo mogel dovolj avtentično izraziti tega, o čemer razmišlja, kar je občutil in videl okoli sebe. Osrednje teme so ljubezen, pesnikov dialog z naravo, s predmeti in osebami pesnikovega okolja. In z Bogom, ki ga krivi za trpljenje in krutost tega sveta. Pesnikov izraz je še neizostren, nekoliko konvencionalen, kaže pa že na Lorcovo poznejšo pretanjeno senzibilnost in metaforično razkošje.

V naslednjih letih so nastajale pesmi, sicer objavljene šele leta 1931, ki predstavljajo njegov ustvarjalni vrh, *Poema del cante jondo*, eno najlepših lirskih pesniških knjig v svetovni poeziji. V prečiščeni pesniški govorici in v slogu starih andaluzijskih pesmi razkriva skrivnostne sile ljubezni, zapletenost in negotovost življenja spričo stalne prisotnosti smrti.

Lirskemu drhtenju Lorcove lirike sledi epska in dramatična komponenta njegovega andaluzijskega opusa, *Ciganske romance*, objavljene leta 1928. Ne smemo prezreti, da je bil Lorca sijajen dramatik. Vznemirjala ga je zapletenost človeškega značaja, ljudi, ki so jih vodile velike strasti. V Andaluziji, ki je bila njegov dom, je zlahka našel teme za svoje romance in drame. Prvobitni in kruti svet andaluzijskih ciganov je upesnil v šestnajstih romancah, od katerih je vsaka nekakšna zaokrožena in zgoščena drama ljubezni in smrti. Velika umetnina.

Lorca je pesnik otrok, ne samo zaradi odkritosrčne, naivne in preproste dikcije, ampak tudi zaradi posebnega odnosa do sveta in življenja, v katerem ga zanima vse, kar izžareva prvobitnost in bujno domišljijo. Zbirka *Pesmi*, objavljena leta 1927, kar kipi od otroške igrivosti in svetlobe (*pesem hoče biti luč*). Vsaka pesem je predrzna igra z metaforo. Celo tragika postane igra in tema smrti je zreducirana na najmanjšo mero. Z dragoceno trenutnostjo haikuja spravlja pesnik bralca v otroško čudenje. In prav čudenje naj bo prvo in temeljno čutenje poezije.

Leta 1929 je Lorca za dobro leto odpotoval v Združene države. Njegovo bivanje v New Yorku, na ameriškem podežlju in nazadnje še na Kubi, se je zgodilo v zbirko *Pesnik v New Yorku*. Knjiga je bila objavljena po pesnikovi smrti, leta 1940, hkrati v New Yorku in Mehiki. Lorcova pesniška govorica te zbirke pa se v marsičem razlikuje od njegovih prejšnjih zbirk. Doživljanje velikega modernega mesta je izrazil v nenavadnih nadrealističnih metaforah. Zdaj pesnik nastopa v prvi osebi. S tako glagolsko rabo se avtor oddaljuje od svojih prejšnjih del, v katerih je pesnikova oseba skrita v drugih osebah. V *Pesniku v New Yorku* Lorca zavrne tako prikrivanje, da bi lahko povedal *resnico o človeku iz krvi*. V tej knjigi namreč ne govori samo o duhovni praznini modernega mesta, ampak iskreno in pogumno razkrije tudi svojo intimno dramo. Mesto je le projekcija pesnikove bolečine. Osebna bolečina pa pomaga pesniku razumeti tudi trpljenje drugih.

Iz Amerike se je vrnil v nemirne španske razmere. Na obzorju te dežele je že bilo slutiti tragični državljanski spopad. Lorca je ustanovil svoje potujoče gledališče *La Baraca* in z njim potoval po Španiji. V teh letih so nastala njegova najboljša dramska dela: *Svatba krvi*, *Yerma*, nedokončani *Publico*. Nastajale so gazele in kaside, objavljene posmrtno v zbirki *Tamariutski divan*, 1940, in *Soneti temne ljubezni*, objavljeni šele leta 1986.

Ko so Lorco некоč prosili, naj spregovori o poeziji, predvsem o svoji, je odgovoril: *Kaj naj rečem o poeziji? Kaj naj rečem o teh oblakih, o tem nebu? Gledati, gledati in nič drugega. Pesnik ne more ničesar reči o poeziji. O njej lahko govorijo kritiki in profesorji... Tu je: glej. Ogenj držim v rokah... Dostikrat sem predaval o poeziji, a edino, o čemer bi ne mogel govoriti, je moja poezija. Sicer pa, če je res, da sem pesnik po milosti božji ali po milosti demona, je res, da sem to tudi po milosti tehnike in napora in da se popolnoma zavedam, kaj je pesem... Poezija mora krožiti kot nežne žile okoli večnih tem: življenje, ljubezen, smrt, radost in bolečina.*